
MO'NUN GİZEMİNDE DAYIOĞLU'NUN ÜSLUPSAL GİZEMİ

Mustafa Kinsiz*

“Her bilim konularla değil, sorunlarla başlar” görüşünü değiştirerek, konulardan Dayıoğlu'nun üslupsal gizemini deneysel edebiyat kuramı ile irdelemeye çalışacağım. (Bu konuda bkz. Hauptmeier/ Schmidt 1985, S.3-24)

Mo'nun Gizemi adlı eser, Gülten Dayıoğlu'nun 1999 yılında kaleme aldığı, gezi – macera türünden bir romandır. Bu eser, değişik ülkelerin doğal güzelliklerinin, farklı toplumların, farklı uygarlıkların bir arada sunumudur. Bu sunuş; yaşam biçimi, dili, olaylara bakışı, algılayışı farklı olan çok kültürlü bir mozaik oluşturmaktadır. Yazar, bu özellikten yararlanıp farklı iki kültürden bir aşk öyküsü kurgulayarak gençliğe hitap etmektedir. Okuyucuda, Mo'nun Gizemini abartarak merak ve heyecan uyandırmaya çalışmıştır. Eserin öyküsü şu şekilde gelişir:

Gülten Dayıoğlu, Dünya Yazarlar Toplantısını izlemek üzere Avustralya'ya gider. Uçakta “gen bilimci” olduğunu söyleyen bir genç yanına oturur. Bu gencin davranışları ve fiziksel özelliklerindeki farklılık yazarın dikkatini çeker. Burç adındaki bu gençle tanışmak ister ve dost olur.

Gizemli yol arkadaşı, yazara aylar sonra kasetlere kaydedilmiş ilginç bir öykü gönderir. İsteği, Gülten Dayıoğlu'nun bu öyküyü romanlaştırmasıdır. Ancak, kendisinden söz etmesini istememektedir. “Mo'nun Gizemi” öyküsü burada başlar.

Burç, Cennet adasında annesiyle tatil yaparken Defne (Dafhne) adlı, on dört on beş yaşlarında bir Amerikalı tatilci kızla tanışıp arkadaş olur. İki arkadaş, bir akşamüstü adanın ıssız bir köşesinde baş başa kitap okumaktadırlar. Bu ıssız köşeye, deniz uçağı ile dört kişinin inişine tank olurlar. Bu kişilerin kuşkulu davranışları dikkatlerini çeker. Bu gizemli dört kişiyi izlemeye, gözlemeye karar verirler.

Bu kişiler, Cennet Adasının yakınlarında uzun yıllar önce yaşadığı söylenen "Mo" yaratığına ait bir fosili aramaktadırlar. Bu gizemli dörtlü "gen bilimcileridir". "Mo" yaratığına ait fosilde canlı hücre bulacakları umudunu taşımaktadırlar. Bu hücre yoluyla "Mo" yaratığını yeniden hayata döndürmeyi düşünmektedirler. Ancak amaçları yalnızca bununla sınırlı değildir. Üstün güçlere sahip Mo yaratığını ve insan türünü birleştirerek bir "İN-MO-SAN" yaratmayı düşlerler. Bu yolla Dünyayı ele geçirmek isterler. Bu arada, Burç ve Defne tarafından izlendiklerini fark ederler. Dörtlü, bu gençleri can düşmanları olan ve kendileriyle aynı hayal peşinde koşan Yuen'in ajanları sanırlar. Defne ve Burç'u çeşitli tuzaklar kurarak öldürmek isterler, fakat başarılı olamazlar. Bu arada tatil sona erer, gençler ülkelerine dönerler.

Defne ve Burç, bir süre sonra biri Amerika'da, diğeri de Türkiye'de olmalarına karşın aynı anda kaçırlırlar. Bu operasyon, gizemli dörtlünün lideri Yuma tarafından gerçekleştirilir. Yuma, bu iki genci uzun süre "İN-MO-SAN" yaratmak amacıyla deneylerinde kullanır. Defne ve Burç, "Mo'nun" bazı üstün özelliklerini kendilerinde hissetmeye başlarlar. Yuma, Yuen'in araya girmesi ile Defne ve Burç'u serbest bırakmak zorunda kalır. İki Genç "Mo" hücrelerinin de etkisiyle "gen bilimci" olurlar. Mezuniyetlerinden sonra Yuen'in iş önerisini kabul ederler. Ancak, "Mo" yaratığını canlandırmayı başaran Yuma, ikisini de kaçıır

Eser, burada sona erer. Yazarın, kafasındaki soru ise; bu gencin bir "İN-MO-SAN" mı ? Burç adlı gencin kendisi mi? Yoksa onun kopyası mı? olduğudur.

Bu çalışmada, Gülten Dayıoğlu'nun belirgin dilsel özelliklerinin ve üslubunun incelenmesi amaçlanmaktadır. Üslubu belirleyen etmenlerin başında şüphesiz kullanılan dil ve seçilen sözcükler gelir. Cümle yapısı, seçilen sözcükler arasındaki anlam ve ses ilişkileri, kullanılan deyimler üsluba ayrı bir özellik kazandırır. Hedef okuyucu kitlesi göz önünde bulundurularak eserin çatısı ve iç örgüsünün önceden belirlenmesi gerekir. Tabii ki, dil ve üslup özellikleri bu doğrultuda olmalıdır ve olacaktır.

Aşk, macera ve gerilim içeren romanlar, gençler tarafından beğenilip ilgiyle okunmaktadır. "Gençlik, çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş

dönemini kapsayan; 12-15 yaş grupları arasındaki ergenlik gelişmesi ve ilk gençlik dönemi olarak devam eden biyolojik olarak genç denilen 15-25 yaş dilimindeki insanlardan oluşmaktadır". (Tuncay 2000, s. 235) Bu açıklama, gençlik döneminin kapsamının genel bir çerçevesini çizmektedir.

Dayıoğlu'nun kahramanları, Burç ve Defne de belirtilen yaş grupları içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle gençlerin ilgi alanlarına ve hayal güçlerine hitap eden gençlik romanlarının dil ve üslup özellikleri son derece önemlidir. Bu tür romanlarda, genç okuyucunun dikkat ve ilgisini çekmek için kısa cümleler, kısa paragraflar ve bu paragrafların bütünlüğüne özen gösterilir. Anlatım akıcı, yalın ve sürükleyicidir.

"Mo'nun Gizemi'nde" özellikle "doğrudan konuşmalar"la bu hava yakalanmıştır. Gülten Dayıoğlu, bu eserinde kahramanlarını tanıttıktan sonra, onların düşüncelerini, duygularını, özlemlerini tam bir düğüm-çözüm sarmalı içinde işler. Kahramanları açık ve net bir biçimde birbirleriyle konuşturur. Konular, diyaloglar halinde tekrarlanır. Farklı durumlardaki tekrarlar konunun ve olayların pekişmesini sağlamaktadır. Bu da okuyucunun rahat algılamasını ve olaylara yoğunlaşmasını kolaylaştırır. Örneğin; gençleri, tatillerinin sonlarına doğru Papağan adasına götüren geminin kaptanı, romanın başka bölümlerinde daha önce bilgi olarak verilmiş önemli ip uçlarını tekrarlamaktadır:

"...Müzeye gidip Kutsal Mo'nun sarmal kavkısını gördünüz mü? Tüm dünyada, bir aydır hep bu Mo kavkısından söz ediliyor. Bu da bizleri pek onurlandırıyor. Dendiğine göre, müzedeki Mo kavkısı yüzünden, Maldiv'e gelen turist sayısı artmış." (S.187) Kaptanın verdiği aşağıdaki bilgi de aynı şekilde bir tekrardır: "Mo'ların gözlerinin, arıninkiler gibi petek göz olduğunu biliyor muydunuz?" (S.186)

Dayıoğlu, bir macera ve gençlik romanı türünde yazdığı bu eserinde, ağırlıklı olarak söyleşiye dayalı bir dil kullanmıştır. Cümleleri, kısa ve basit bir yapı içermektedir. Karmaşık, anlaşılması ve çözümlenmesi zor cümle yapılarından kaçınmıştır. Bu özelliği ile, hedeflenen kitleye etkili bir mesaj vermek istemiş olabilir. Daha çok, geniş zaman tercih edilmiş, geçmiş zamana ise geriye dönük anlatımlarda yer verilmiştir. Macera ve gençlik romanı için biraz fazla abartılı ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Her şeye rağmen sözcük seçimleri biraz gizemli ve abartılı da olsa, genelde yalınlık ve duruluk ilkesine sadık kalmaya çalışılmıştır. Roman kahramanlarını, genellikle aynı tür cümle yapısı ve mantıkla konuşturmuştur:

Burç: "Çok akla yakın bir yorumda bulundun".(S.137) cümlesi, 15-16 yaşlarındaki gençler için fazla abartılı bir ifade içeriyor. Kısacası : ' Haklı olabilirsin' denebilirdi. Burç: "En azından, kendilerini göz hapsine aldık".

(S.137). Defne: “Bunlar, canımıza kıymalarını gerektirecek kadar, büyük suçlar mı?”(S.137) Burç: “Bize böylesine acımasızca saldırmaları, çok önemli ve çok gizli bir iş yapıyor olmalarının, açık kanıtı.”(S.137) Defne: “Bence, artık onları gözlemekten, yaptıkları gizli işi ortaya çıkarma tutkusundan vazgeçmeliyiz”.(S.137) Burç: “Diyelim yaptıkları gizli iş, ayaklarına dolanır. Ancak olup bitenleri, ailelerimize söylemeyelim lütfen. Onların içlerine korku salıp, huzurlarını kaçırmaya hakkımız yok”.(S.137)

Burç ve Defne'nin kullandıkları , 'Göz hapsine almak', 'cana kıymak', acımasızca saldırmak', 'ortaya çıkarma tutkusu', 'ayaklarına dolanmak' gibi ifadeler, sanırım o yaştaki gençler için fazla tercih edilecek bir iletişim aracı değildir.

İletişimi güçleştiren bir diğer öğede, Burç ve Defne'nin İngilizce konuşmak zorunda olmalarıdır. Ana dilin inceliklerine ve anlam boyutuna iyi hakim olanların kullandıkları ve kullanacakları deyimlerin ve ifadelerin bir yabancı dildeki eşdeğer karşılıklarını anlamsal ve pragmatik boyutta bilmeleri ve yerinde kullanabilmeleri, o yabancı dile çok iyi hakim olduklarının bir göstergesidir. Örneğin, 'Ayaklarına dolanmak' deyimini TDK'nin Türkçe Sözlüğünde

“1) başkasına yapmayı tasarladığı kötülük kendi başına gelmek;

2) iş yapmakta olan birine engel olmak, yürümesine engel olmak” (TDK Türkçe Sözlük 1983, Bd.1, S.90) olarak açıklanıyor.

Deyimin birinci anlamı, Burç'un söylemindeki düşüncesini tam içeriyor ve yerinde bir kullanım . Böyle bir söylem, daha çok bir konuda haksızlığa uğramış, yani mağdur olmuş, yüreği yanmış, ıstıraplı kişilerin kullandıkları bir ifadedir. Burç ve Defne'nin ölümle burun buruna gelmeleri, çaresizlikleri, çıkmazları, Burç'u böyle bir deyim kullanmaya itiyor. Buradaki çelişki ise Burç'un böylesine anlam yüklü bir deyim İngilizce olarak ifade edebilmesidir. Sanırım, Burç'un bu söylemi, S.221 deki düşünce ve davranışına ters düşmektedir.

Ayrıca, “Gençlik çağı ergenlikle erişkin arasında yer alan cinsel olgunlaşma ve bedensel gelişme dönemidir. Ruhsal bakımından çalkantılı, duygusal, iniş çıkışları çok, davranışların çelişkili olduğu bir çağdır”. (Yörükoğlu, 1999 S.13) Yörükoğlu'nun da belirttiği gibi, yazar, gençlerin ruhsal bakımdan çalkantılı, duyguların ve davranışların karşıtlık oluşturduğu gerçeğinden hareket etmiş olabilir. Fakat duygu ve davranışların belirleyici olduğu bir yaşta da kullanılan sözcükler ve onların aktarımı olan sosyal davranışın bildirişime yansımaları gerekir. Zira yine Burç'un kullandığı korku ifadesi, endişe duygusunu içeriyor. Korku ve

endişeyi belirtmek için "korku salmak" yerine, yabancı dilde kullanımı ve öğrenimi daha kolay olan "korku vermek", "korkuya kapılmak" veya "korkutmak" kelimeleri tercih edilebilirdi. Yazar, bu tür ifadeleri özellikle seçmiş olsa bile, hem yabancı dilde ifade edilmesi kolay, hem de Burç ve Defne'nin yaşlarına daha uygun deyimlerden yararlanarak, anlatımını daha doğal kılabilirdi. Yalnız, bu deyimlerin Roma'nın başlığı olan "Gizem" sözcüğü ile bağdaştığını sanıyorum. Gizem, TDK'nin Türkçe Sözlüğünde; "Usun erişemediği, açıklanamayan ya da çözülemeyen şey, sır", sık kullanılan 'gizemli' ise "Gizem niteliğinde olan ya da içinde gizem bulunan, esrarengiz" olarak açıklanıyor. (TDK Türkçe sözlük, 1983, Bd.1, S.451.) Bu kavramların istemli olarak kullanılması, okuyucuda merak ve heyecan uyandırmak, romana bağlayıcılığı artırmak amacını taşıyor olabilir. Bu da bir yazarın doğal hakkı olmalıdır.

Bayan Jane: "İnanır mısınız, denizde, karada ve gökyüzünde yaşama yetilerine sahip olduğu söylenen, gizemli Mo yarattığı, beni çok etkiledi..."(S.150) tarzındaki ifade biçimini temizlik işçisi Naho-bi de kullanıyor. Kanımca, bu tür özellikler romanı sıkıcı ve yapmacık yaparak doğallıktan uzaklaştırıyor.

Diğer taraftan, adadaki tatilciler birbirleriyle İngilizce konuşuyor. Ancak, iletişimde en küçük bir sorun bile yaşamıyorlar. Buna karşın, çok uluslu, çok kültürlü bir tatil beldesinde iletişim sorununun olduğu, sadece sınırlı bir şekilde belirtiliyor. Kaptan ve Burç arasındaki konuşmada, her toplumun kendine özgü atasözlerinden örnekler verilerek, anlatılan konu pekiştiriliyor. Burç'ta bu diyaloga Türkçe bir atasözü ile katılıyor. (S.170) Kaptan, yolculara "Lütfen, herkes kendi ülkesinden bir atasözü söylesin." (S.171) ifadesine karşılık, yazarın şu yorumunu görüyoruz: "Kiminin de zaten, İngilizce'si bunu yapmaya yeterli değildi." (S.171)

Burç'ta, Türkiye'ye döndükten sonra İngilizce'sinin yetersizliğinden şikayet ediyor: "Burç sıkıntıyla içini çekti: "Benim İngilizce'm , böylesine incelikli bir mektubu yazmaya yetmez. Bunu sen yapar mısın?" (S.221)

Önemli bir iletişim sorununun olmaması, tatilcilerin sadece belli bir sos yo-kültürel ve sos yo-ekonomik düzeyden olduklarının göstergesi olarak düşünülebilir. Buna karşın yazarın, din, kültür ve ırkçılık konularını daha belirgin olarak işlediğini görüyoruz: Bayan Jane: "Bu isim hangi dilden? Yani siz hangi ulustansınız? (S.47) Sema Hanım: " Siz hangi ulustansınız?" (S.49) Defne'nin "Ülkesinde her ilişki, karşılıklı alışveriş ve çıkara dayanıyordu." (S.53) "Bana özel ders vermeyi öneriyorsun. Özür dilerim ama, bunun için sana , ders başına kaç dolar vermem gerekecek?" (S.53)

Defne'nin bu sözleri üzerine Burç'un "kıpkırmızı" (S..53) oluşu, kültürel öğelerin ve dostluk ilişkisinin farklı toplumlarda nasıl algılandığının güzel bir örneğidir.

Defne'nin kullandığı şu sözler, "Yazık diyordu, yoksullukla, zenginlik, ırk ayrımı gibi bir şey".(S.55) hem dilsel hem de pragma tik açıdan Burç ve Defne gibi gençlerin kullanacağı dil yapısı için fazla abartılı gibi. Oysa 'zenginlik, yoksulluk ve ırk çok da önemli değil' gibi bir söylem, o yaştaki ve kültürdeki gençlerin ifade tarzına daha uygun olabilirdi. Aynı şekilde Defne'nin : "Artık etkilenmiyorum".(S.59) tümcesiyle başlayan paragrafta ırkçılık ve üstün ırk tutkusu tekrar gündeme getiriliyor. Kültürel öğelerin farklı toplumlarda oynadığı rol ve önem 61-62. sayfalardaki Burç'un ifadelerlerinde de karşımıza çıkıyor. Defne'nin ve Burç'un 176-177. sayfalardaki sözlerinden kültürel ve dini farklılıkların farklı toplumlar arasında önemli bir engel oluşturduğunu görüyoruz.

Genç okuyucu, Mo'nun Gizemi'nde değişik uluslardan çeşitli karakterlere rastlamaktadır. Elbette, romandaki bu çok ulusluluğun iletişime ve karşılıklı etkileşime yansımaları beklenmektedir. Zira, dil ve ulus ilişkisi hiçbir zaman birbirlerinden ayrılamamaktadır. Akarsu'nun ifadesiyle Humboldt'ta dil ve ulus ilişkisini net bir şekilde dile getirmiştir:

"Humboldt'da belli bir biçimde dili kuran, oluşturan insan kitlesi bir ulus olarak karşımıza çıkıyor ve dille ulus birbirinden ayrılmaz biçimde birbirlerine bağlanıyorlar. Öyleyse, bir ulusun karakterini en açık şekilde ortaya koyan da o ulusun dili oluyor."(Akarsu , 1984, S.59)

Dille ulusun ve dille o ulusun kültürünün birbirlerinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Dayıoğlu, bu olgudan hareketle, kültürel öğeleri ağırlıklı işlemiş olabilir.

Kültürel yönden gelişen bir ulusun dilinde de bir gelişme olması doğaldır. Ayrıca, bir ulusun tanımadığı bir olgunun, o ulusun dilinde de bir yeri olmayacaktır. İnsanlar, olguları ve nesnelere tanıdıkça, bunlara karşılık gelen sözcüklerde dilde yerini alacaktır. Zira, bir dilden başka bir dile yabancı sözcüklerin girmesi, bu eksikliğin giderilmesi için olmaktadır.

Mo'nun Gizemi'nde, "Mo" sözcüğü böyle bir özellik göstermektedir. Mo yaratığının sadece Hint Okyanusu'nda, Ekvator kuşağı çevresinde yaşadığı söylenmektedir. Bu varlığın gerçekten yaşamış olup olmadığı tam olarak kanıtlanamamıştır .Bu canlı hakkındaki efsaneler yerli halk tarafından ortaya atılmıştır. Bu nedenle de "Mo" sözcüğü yalnız o halkın dilinde mevcuttur. Burada dikkat çeken konu, yüzyıllar sonra bile "Mo" sözcüğünün anlamını yitirmemesidir. Görülen o ki, hiçbir zaman bir "Mo"

görmemiş olan nesiller bile sözlü ve yazılı anlatımlarla bu varlığı tanımaktadırlar. Mo sözcüğü bir anlamı mı yoksa bir anlamsızlığı mi ifade etmektedir, anlaşılamiyor. O zaman bu olgu bir hayal ürünü olabilir. Çünkü "Toplumun hiçbir parçası yoktur ki dilden bağımsız, dilden ayrı olsun. Toplumun edebiyatı, felsefesi, sanatı, tekniği ile birlikte bütün kültürü, düşünceleri, kavrayış biçimi, giderek töre ve görenekleri dille bir bağlılık içindedirler, dilden ayrılamazlar." (a.g.y. S.88)

İnsan türünün geçirdiği bütün ilerlemeler, değişimler zamanla dile yansımaktadır. Özellikle teknolojik ve bilimsel gelişmeler dilde kendilerini göstermektedir. Oldukça yeni bir meslek grubunu tanımlayan "genetik mühendisliği" ve son yılların güncel konusu "insan kopyalama" tanımları da bu olguya güzel bir örnek oluşturmaktadır. Daha yeni dilimize girmiş olan bu sözcükler, o kadar çabuk tanıdık hale gelmişlerdir ki, Gülten Dayıoğlu, bunları bir gençlik romanında rahatlıkla kullanabilmiştir: "Bu kopyalama işinin, canlıların doğasında, yozluklara neden olacağını düşünüyorum. Ancak, bu konuda hayaller kurup, fanteziler üretmekten de kendimi alamıyorum. Ama, ne olursa olsun, insanın Klonlama yöntemiyle kopyalanmasına karşıyım. Genetik bilginleri, dilerim böyle bir şey yapmazlar".(S.13)

Yukarıdaki cümleler, kısa bir süre önce hiçbir şey ifade etmezken, bugün insanlar tarafından rahatlıkla anlaşılıyor ve kullanılıyor. Bu da bize, teknolojinin ve bilimin, dili ne büyük bir ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Okuyucuya, romanın tamamında Mo'nun üstün yaratılışının aktarılmaya çalışılması dikkat çekicidir. Mo ile ilgili olarak da kutsal, kutsal Mo, efsane, Mo-efsanesi gibi tamlamalara sıkça rastlanmaktadır. Bu tür sözcükler, romana başlık olan "gizemi" canlı tutmaktadır.

Yazarlar, gençler için kaleme aldıkları eserlerde genellikle aile, yurt, doğa, ve yaşama sevinci gibi konuları işliyorlar. Gençler de, bu konuların yanı sıra özellikle macera romanlarından hoşlanıyorlar. Mo'nun Gizemi'nde de bu konularla doğrudan ilintili ve gençlerdeki heyecana cevap verebilecek; bilgin, gen mühendisi, kamp, ada, serüven, merak, gizem, gizli, gizemli dörtlü, fosil, yosun, klonlama, vampir, yaratık, aşk gibi sözcüklerle sıkça karşılaşılmaktadır.

Dayıoğlu, son birkaç yıldır yaşamımıza giren ve gençler arasında oldukça ilgi gören "İnternet'te chatleşme (s.162), "elektronik haberleşme" (s.225) gibi günün moda sözcüklerine ve onlara dayalı anlatımlara da yer vermektedir. İletişim teknolojinde önemli bir yer alan İnternet'i sanki doğal, alışıla gelmiş bir iletişim aracı gibi sunuyor. Artık geleneksel postacı kavramı kayboluyor, mektup postalamak ise elektronik mektup göndermeye

dönüşüyor. Böylece postalamak sözcüğü, anlam kaybına uğrarken, bu bağlamda, elektronik sözcüğü yeni anlamsal görevler üstleniyor. Burç ve Defne yaşlarındaki gençlerin dağarcığında artık "chat'leşme", "elektronik mektup" gönderme gibi dile yeni giren sözcükler, anlamsal ve işlevsel boyutta yer alıyorlar. Dile entelektüel bir boyut kazandıran bu tür sözcükler, Dayıoğlu'nun hitap ettiği sosyolojik katmanlar hakkında da bir fikir yürütmeyi sağlıyor. Dayıoğlu bu eseriyle, sos yo-kültürel, sos yo-ekonomik düzeyi yüksek toplumsal bir sınıfı canlandırıyor diyebiliriz. Böylece dilin, sadece anlamsal boyutta bir görev üstlenmeyip, sos yo-kültürel düzeyde de toplumların yansıması, aynası olduğunu görüyoruz.

Gençlik çağının heyecanlı iniş çıkışları göz önünde bulundurulduğunda, yetişkinler için yazılmış eserlerin, özellikle ergenlik çağında bulunan gençlere hitap etmeyeceği kolaylıkla anlaşılabilir. Yazarlar, gençlere yönelik yayınlar hazırlarken hem onların ilgilerini çekmeyi başarmalı, hem de ihtiyaç duydukları konular üzerine eğitmeyi bilmelidirler.

Sonuç olarak, Dayıoğlu'nun üslupsal gizeminde teknolojinin ve bilimin yaşamımıza olan etkisi ve toplumsal eleştiri yatmaktadır. Üslupsal gizem, gen biliminin romana uyarlanarak sonuçlarının somutlaştırılmasında, yalın ve duru bir Türkçe ile bütünleştirilmesinde görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. : Wilhelm von Humboldt'da Dil - Kültür Bağlantısı, İstanbul, 1984
 Dayıoğlu, G. : Mo'nun Gizemi, İstanbul 1999
 Hauptmeier H. / Schmidt S.J. : Einführung in die empirische Literaturwissenschaft, Braunschweig 1985
 TDK Türkçe Sözlük, Genişletilmiş 7. Baskı, TDK yayınları, Ankara,1983
 Tuncay, Suavi: Türkiye'de Gençlik Sorunlarının Psikolojik Boyutu, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Güz 2000 Cilt:1 Sayı:1 S. 231-257
 Yörükoğlu, Atalay : Öğrenciler, Öğretim Üyeleri, Anne ve Babalar Yönünden Gençliğin Eğitimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1999